

EDÍCIA CIVILIZÁCIA

HANNAH ARENDTOVÁ

Eichmann v Jeruzaleme

Správa o banalite zla

Súd ho nepochopil: On voči Židom nikdy necítil nenávisť a nikdy
nechcel zabiť žiadnu ľudskú bytosť. Jeho vinou je poslušnosť,
no poslušnosť sa predsa číi ako cnosť.

premedia

EURÓPA 1939 – 1945

premedia

HANNAH ARENDTOVÁ

Eichmann
v Jeruzaleme

Edícia CIVILIZÁCIA, 1. zväzok

Vydanie knihy z verejných zdrojov
podporil Fond na podporu umenia

Preklad tejto knihy vznikol aj vďaka
finančnej podpore Literárneho fondu.

VZADU

Edícia CIVILIZÁCIA

1. Hannah Arendtová: *Eichmann v Jeruzaleme*. Správa o banalite zla
2. Philip Gourevitch: *Chceli by sme Vám oznámiť, že zajtra nás aj s rodinami pozabíjajú*. Príbehy z Rwandy
3. Henrik Svensen: *Koniec je blízko*. Prírodné katastrofy a my

Hannah Arendtová: Eichmann v Jeruzaleme

Prvé vydanie

Z anglického vydania *Eichmann in Jerusalem: a report on the banality of evil* preložil Igor Otčenáš. Vyšlo vo vydavateľstve Premedia v Bratislave v roku 2016 ako jeho 129. publikácia, prvý zväzok edície Civilizácia.

Jazyková redakcia Ľuba Nitrová, zodpovedný redaktor Ján Gregor, zalomenie textu Izabela Kostka, obálka a vizuálny koncept edície Dodo Dobrík. Tlač Arimes, Bratislava
www.premedia.sk, info@premedia.sk
ISBN 978-80-8159-413-7

Obsah

	<i>Exkomunikácia Hannah Arendtovej</i>	9
	<i>Poznámka pre čitateľa</i>	31
I.	Dom spravodlivosti	33
II.	Obžalovaný	54
III.	Odborník na židovskú otázku	71
IV.	Prvé riešenie: Vyhnanie	94
V.	Druhé riešenie: Koncentrácia	108
VI.	Konečné riešenie: Vyvraždenie	125
VII.	Konferencia vo Wannsee alebo Pilát Pontský	158
VIII.	Povinnosti občana ctiaceho si zákon	184
IX.	Deportácie z ríše – Nemecko, Rakúsko a protektorát	202
X.	Deportácie zo západnej Európy – Francúzsko, Belgicko, Holandsko, Dánsko, Taliansko	214
XI.	Deportácie z Balkánu – Juhoslávia, Bulharsko, Grécko, Rumunsko	235
XII.	Deportácie zo strednej Európy – Maďarsko a Slovensko	250
XIII.	Likvidačné centrá na východe	263
XIV.	Dôkazy a svedkovia	278
XV.	Rozsudok, odvolanie a poprava	293
	<i>Epilóg</i>	315
	<i>Postskriptum</i>	344
	<i>Bibliografia</i>	366

Ó, Nemecko!

Človek sa smeje, keď počúva,

aké reči znejú z tvojho domu.

Ktokoľvek ťa však vidí, siaha po noži.

– Bertold Brecht

Predslov

Exkomunikácia Hannah Arendtovej

Isaiah Berlin, prominentný filozof a historik myslenia, navštívil v decembri 1966 svojho priateľa Edmunda Wilsona, známeho amerického esejistu a kritika. V zázname z Wilsonovho denníka sa píše o hádke s hosťom. „Berlin má agresívne, niekedy až iracionálne predsudky voči ľuďom,“ zaznamenal si Wilson. „Napríklad voči Hannah Arendtovej, hoci nikdy nečítal jej knihu o Eichmannovi.“ V spomienke uverejnenej v *Yale Review* v roku 1987 Berlin vyčítal presne to isté Wilsonovi. V roku 1991 to rozviedol v rozhovore s editorom Wilsonovho denníka.¹ Výsledok tohto sporu nepoznáme. Ale jedno vieme: Aj tri roky po prvom vydaní diela Hannah Arendtovej *Eichmann v Jeruzaleme: Správa o banalite zla* ešte stále zúrila občianska vojna medzi intelektuálmi v Spojených štátoch a v Európe. Anthony Grafton (nar. 1950, popredný americký historik dejín ranej modernej Európy, člen Britskej akadémie a v rokoch 2011/ 2012 prezident Americkej asociácie historikov – pozn. prekl.) neskôr napísal, že žiadna téma nefascinovala a súčasne nevyvolávala také spory a vážne debaty ako séria článkov Hannah Arendtovej v časopise *The New Yorker* o súde s Eichmannom, z ktorých sa neskôr zrodila kniha. Aj tri roky po vydaní vyvolávala medzi čitateľmi hlboké rozpory. Už dávno žiadna iná kniha nevzbudzovala také vášne. Židovský establišment v Amerike autorku

svojím spôsobom exkomunikoval. Spory sa v podstate nikdy neurovnali. Ako to už býva v takýchto prípadoch, na chvíľu to utíchne, potom začne bublať, až znovu vybuchne. Vari nie je náhoda, že sa Arendtovej kniha číta aj dnes, v čase nanajvýš spornej vojny v Iraku (tento predslov prvýkrát vyšiel vo vydání knihy z roku 2006 – pozn. prekl.). Napokon, celkovo sa jej predalo takmer tristo tisíc výtlačkov.

Eichmann v Jeruzaleme neprestáva priťahovať nových čitateľov a interpretov aj v Európe. V Izraeli, kde sa holokaust dlho vnímal jednoducho ako kulminácia dlhej neprerušovanej línie antisemitizmu od faraónov cez Nabuchodonozora po Hitlera a Arafata – takto to chcel architekt zinscenovaného súdneho procesu z roku 1960 David Ben Gurion –, signalizuje rastúci záujem mladých ľudí o túto knihu, že hľadajú iný pohľad. Nový hebrejský preklad sa nedávno dočkal značného uznania. Problém mnohých Izraelčanov v minulosti s prijatím Arendtovej knihy sa vyvíjal súbežne s ďalším problémom – ktorý Arendtová predvídala –, a to s problémom konfrontácie, morálnej i politickej, s utrpením Palestínčanov. Palestínčania neniesli zodpovednosť za kolaps civilizácie v Európe, no skončilo sa to ich potrestaním.

Pád komunistického totalitarizmu v Európe prispel k obnoveniu záujmu o Arendtovej prácu. Tento záujem znásobilo v posledných rokoch aj vydanie jej rozsiahlej korešpondencie s Karlom Jaspersom, Mary McCarthyovou, Hermannom Brochom, Kurtom Blumenfeldom, Martinom Heideggerom a s jej manželom Heinrichom Blücherom.² V celom svojom rozsahu je svedectvom výnimočného zmyslu pre intelektuálne a nezištné priateľstvo. Arendtovej korešpondencia s Blücherom tiež svedčí o hlbokom, celoživotnom dôvernom manželskom zväzku, ktorý bol pre dvoch prenasledovaných utečencov bezpečným prístanom v temných časoch. „Stále sa mi zdá neuveriteľné, že som našla veľkú lásku a prijala som samú seba,“ napísala Blücherovi

v liste z roku 1937, ktorý patri k najpozoruhodnejším lúboštným listom 20. storočia. „Ale to prvé mám len preto, lebo mám aj to druhé. A konečne tiež viem, čo je to šťastie.“

Tieto listy osvetľujú fascinujúcim svetlom Arendtovej myslenie a niektoré z dôverných pocitov, ktoré ju viedli k napísaniu diela *Eichmann v Jeruzaleme*. „Boli ste jedinou čitateľkou, ktorá pochopila to, čo by som si inak nikdy nepripustila,“ napísala Mary McCarthyovej. „Totiž to, že som túto knihu napísala v čudnom stave eufórie.“ Podobne ako Arendtovej biografická práca *Rahel Varnhagenová: Život židovskej ženy*, ktorú napísala ešte pred emigráciou do Spojených štátov, je *Eichmann v Jeruzaleme* výsostne osobným dielom, ktoré jej pomohlo zbaviť sa ťažkého bremena. Ako Arendtová napísala McCarthyovej, bola to „cura posterior“, odložená liečba bolesti, ktorá ju trápila ako Židovku, bývalú sionistku a bývalú Nemku.³

Hlavné tézy diela *Eichmann v Jeruzaleme* sú zhrnuté (nie veľmi šťastne) v jeho podtitule. Je zvláštne a niekedy nepochopiteľné sledovať vášnivé debaty na túto tému spred štyroch desaťročí. Irving Howe (1920 – 1993, americký židovský literárny a spoločenský kritik, popredný predstaviteľ spoločensko-politickej organizácie Demokratickí socialisti Ameriky, vášnivý odporca sovietskeho totalitarizmu a amerického mccarthizmu – pozn. prekl.) vyhlásil vo svojich memoároch, že polemiku v Amerike do istej miery vyvolal nepotlačiteľný pocit viny, ktorý neovládateľne, hoci zriedkavo (až dodnes) preniká na denné svetlo. Z tohto dôvodu si Howe myslí, že konfrontácia s Arendtovou priniesla aj niečo dobré.

Niektoré z výčítiek na adresu štýlu a tónu prvej verzie Arendtovej knihy uverejnenej v časopise *The New Yorker* boli podložené dôkazmi a preto ich odstránila, napr. charakteristiku Lea Baecka ako židovského „Führera“. Iné boli jasnými lžami. Napríklad tvrdenie, že Arendtová „očistila“ Eichmanna, ale „odsúdila Židov“. Nič takého nenapísala. Ani neútočila na

celý súdny proces, ako sa často argumentovalo. Ona napadla len melodramatickú rétoriku štátneho zástupcu. Podporovala trest smrti vynesенý súdom, no dala by prednosť inej formulácii verdiktu. V rozpore s častými obvineniami nikdy nespochybnila legitímnosť súdu v Izraeli a izraelských sudcov. Ani neprenášala zodpovednosť za vyvražďovanie na samotné obete, lebo sa „nepostavili na odpor“, ako sa tiež často tvrdilo. V skutočnosti rozhorčene napadla štátneho zástupcu, lebo práve ten si dovoľil tvrdiť niečo také bezcitné. Aj tak si však obvinenie Arendtovej našlo cestu do Encyclopedia Judaica.⁴ Z podobného prameňa je aj falošné obvinenie, že Eichmann podľa nej horlivo konvertoval k „sionizmu“, ba dokonca k „judaizmu“. Od jedného kritika k druhému sa odkazovalo na údajné zmienky o tejto skutočnosti, ktoré sa však v knihe nikto neobťažoval overiť. Spor sa netýkal iba akademických kruhov, no zapojili sa doň mladí i starí historici, filozofi, novinári, ako v prípade Graftonovho otca, kňazi rôznych vierovyznaní, ateisti, predstavitelia spolkov a profesionálni propagandisti. Obvinenia boli často výsostne osobné. Niektoré recenzie boli seriózne, starostlivo podložené a dobre vyargumentované. Iné boli predpojaté, plné osobných invektív, na prekvapujúco banálnej úrovni úbohého osobného ohovárania. Niet pochyb, že po vyše štyridsiatich rokoch už nové generácie odborníkov nevnímajú túto knihu tak kontroverzne a aj voči iným Arendtovej prácam o židovskej histórii, Izraeli a sionizme zaujímajú sviežejší, nezaujatejší postoj.

Esej *Eichmann v Jeruzaleme* je dnes najlepšie čítať v kontexte s inými esejami Arendtovej. Väčšina z nich vyšla dávno pred *Eichmannom* v periodikách (niektoré už nevychádzajú) ako *Menorah Journal*, týždenník v nemeckom jazyku pre utečencov *Aufbau*, ktorý vydávali v New Yorku, ďalej *Review of Politics*, *Jewish Frontier* a *Jewish Social Studies*.⁵ Arendtová v nich vyslovuje presvedčenie (ktoré v *Eichmannovi* vo väčšej časti len

naznačuje), že podobne ako iné nacionalizmy 19. storočia, aj sionizmus už prežil dôvody, z ktorých sa zrodil a vzniká riziko, že sa z neho stane, ako hovorí Arendtová, „žijúci duch blúdiaci ruinami našej doby“.⁶ Ešte desaťročie predtým bola vášnivou stúpenkyňou nemeckého sionistického vodcu Kurta Blumenfelda (otca „postasimilacionistického sionizmu“), prívrženkyňou kompromisu s Palestíncami, buď teritoriálneho, alebo prostredníctvom založenia spoločného sekulárneho dvojnárodného štátu. No keď písala *Eichmanna v Jeruzaleme*, už dávno sa s niečím takým rozlúčila a pochmúrne predpovedala desaťročia palestínsko-izraelských vojen a krviprelievania. Už v 30. rokoch minulého storočia, teda dávno predtým, než v *Eichmannovi* kritizovala pôsobenie židovských rád v getách, bola Arendtová odporkyňou dohody sionistov s nacistami o prevode majetku (tzv. Haavara – pozn. prekl.), ktorá umožňovala nemeckým Židom za úžernícke úroky previesť časť zmrazeného majetku do Palestíny, čo však bolo v priamom protiklade so snahou o celosvetový židovský bojkot nemeckého tovaru. Sionisti, pre ktorých bola emigrácia do Palestíny nado všetko dôležitou prioritou, ospravedlňovali toto porušovanie ako „dialektickú nevyhnutnosť“.

V tej dobe už Arendtová mala veľmi málo pochopenia pre celý Weltanschauung (svetonázor). Zmocňovalo sa jej čoraz väčšie rozčarovanie z oficiálnej sionistickej politiky v Palestíne, ktorej sa nedarilo dosiahnuť mierové modus vivendi s arabským obyvateľstvom. Predvídala rozširovanie sa náboženského a nacionalistického fundamentalizmu medzi Izraelčanmi. V tej dobe toto varovanie vyznievalo rovnako provokatívne ako jej kniha o súdnom procese s Eichmannom. Na základe mravných i pragmatických dôvodov argumentovala, že Izraelčania sa musia deliť o moc a/alebo o územie s palestínskymi Arabmi. Zo spätného pohľadu pôsobia jej varovania úžasne predvídavo. Preto môže súčasný čitateľ akceptovať Arendtovej eseje a knihu o Eichmannovi v ich podstate.

Celkom iná situácia však bola, keď *Eichmann* vyšiel po prvý raz. Väčšinu židovských čitateľov a mnohých iných kniha rozhorčila. Bola dôvodom konca mnohých priateľstiev. Krátko predtým sa izraelským diplomatom podarilo presvedčiť antidefamačnú ligu B'nai Brith, že kritika sionizmu alebo Izraela je formou antisemitizmu. Niektoré z útokov na Arendtovej knihu ohromujú svojou bezuzdnou prudkosťou. Reakcia v samotnom Izraeli bola zložitejšia a v porovnaní s reakciou v Amerike takmer zanikla. Hnev viac-menej vyvolávalo prvé povrchné čítanie knihy ako Arendtovej kritiky vodcov židovských obcí v nacistami okupovanej Európe, ktorá akoby potvrdzovala sionistické klišé o „Židoch diaspóry“ ako servilných pasívnych ovciach, ktoré šli odovzdane na porážku.

Niektorí z Arendtovej kritikov už vyjadrili ľútosť nad svojou ohnivosťou v minulosti. Ale keď sa začali objavovať prvé ospravedlnenia, Arendtová bola už mŕtva. Arendtová nebola prívrženkyňou žiadnych -izmov a nedôverovala teóriám, ktoré sa tvárili, že majú odpoveď na všetko. Jej intuitívne tušenie o povahe politického zla môže dnes nájsť vnímavejšie uši než v čase prvého vydania knihy. Zlo, ako ho videla ona, sa nemusí vzťahovať len na démonických netvorov, ale – s ničivými dôsledkami – aj, ako to vidíme my dnes, na hlupákov a idiotov, ktorých činom žehná náboženská autorita. Jej pohrdanie konvenčným mudrovaním a akademickými normami je dodnes intelektuálne stimulujúce. Pred tridsiatimi či štyridsiatimi rokmi zmes spoločenských analýz, žurnalizmu, filozofických úvah, psychológie, literárnych alúzií a anekdot v Arendtovej najlepšej práci dráždila a hnevala kritikov. Dnes fascinuje a priťahuje.

Arendtová prišla do Jeruzalemu v roku 1961 ako reportérka magazínu *The New Yorker*. Nebol to nápad novín, ale jej. Jednoducho mala pocit, že by sa mala na súdnom procese zúčastniť, lebo jej to prináležalo ako spoločenskej kritičke, osobe bez domova, svedkyni a tej, čo prežila. Napísala Rockefellerovej nadácii, že nikdy nevidela nacistického mäsiara, akým bol Eichmann, a že „toto je asi moja posledná príležitosť“. Prítomnosť na súdnom procese chápala ako povinnosť voči svojej minulosti. Zaujímal sa, ako sa sama vyjadrila, o pochopenie Eichmannovho spôsobu uvažovania (ak nejaké vôbec mal) a prostredníctvom svedeckých výpovedí na súdnom procese chcela preskúmať „totálnosť mravného zlyhania, ktoré nacizmus spôsobil v ctihodnej európskej spoločnosti.“

Výsledok, ktorý najprv vyšiel v magazíne *The New Yorker* a neskôr sa rozšíril na knihu, bol v prevažnej miere správou o súdnom procese, pokusom preskúmať, do akej miery sa súdu, konfrontovanému so zločinom, ktorý sa nedal nájsť v právnických príručkách, podarilo naplniť požiadavku na spravodlivosť. Kniha kombinovala filozofiu s každodenným pozorovaním a úvahami a nielen vďaka sugestívnemu štýlu, ale aj svojím sarkazmom a iróniou sa podobala na dielo Karla Marxa *Osemnásť brumaire Napoleona III.*

Búrku vyvolal predovšetkým Arendtovej portrét Eichmanna ako snaživého, no „banálneho“ byrokratického zločinca. (Samotný pojem „banalita“ sa v skutočnosti objavuje až na poslednej strane knihy, no je implicitne prítomný v celom texte.) Eichmannova priemernosť a bezvýrazný charakter Arendtovú zaujali už v prvý deň súdneho procesu. Jej prvotná reakcia, vyjadrená v listoch Jaspersovi, McCarthyovej a Blücherovi bola impresionistická. Nie je ani hrozný, napísala (Arendtová použila obecný nemecký výraz *unheimlich*, ktorý sa dá prekladať aj

ako príšerný). Vyzerá ako „duch v špiritistickej omáčke“. Ba čo viac, bol prechladnutý a v tej svojej klietke z nepriestrelného skla kýchal.

Mohla to pochopiť hlbšie. Hitler si za daných okolností nemohol vybrať lepšieho človeka. Väčšina tyranov a sériových vrahov vyzerá úboho a obyčajne, neškodne, ba až poľutovaniahodne, keď prídu o moc, podobne ako keď Saddám Husajn vyliezol z tej svojej potkanej diery s divokou bradou. Stala sa Arendtová v tejto ranej fáze obeťou toho, čo by sme mohli označiť za fyziognomický klam? My všetci mu z času na čas podľahneme. Arendtová sa nezaujímal iba o fyziognómiu, ale aj o grafológiu. „Veda“ o ľudskej fyziognómii bola v jej mladosti v Nemecku obľúbenou intelektuálnou kratochvíľou. (Podľa svedectva Karla Jaspersa jej učiteľ Martin Heidegger kategoricky odmietal Jaspersovu hrôzu pri pohľade na človeka, akým bol Hitler, ktorý sa mal stať nemeckým kancelárom, zvolaním: „Pozrite sa predsa na jeho ruky!“) Po niekoľkých dňoch súdneho procesu však Arendtová vedome prestala pozorovať Eichmannov vzhľad. „On [Eichmann] je v skutočnosti hlúpy,“ napísala Jaspersovi po jednom z Eichmannových vystúpení, „súčasnne však hlúpy nie je.“ (*Er ist eigentlich dumm aber auch irgendwie nicht.*) Vďaka jej súkromným listom z Jeruzalema môžeme sledovať postupný vývoj jej téz. Predierajúc sa troma tisíckami stránok Eichmannovho výsluchu, ktoré vypracoval kapitán izraelskej polície Avner Less, ešte pred súdnym procesom, postupne nadobudla názor, že čo sa týka Eichmanna, bola to predovšetkým jeho, ako to charakterizovala, bezmyšlienkovosť⁷, ktorá ho predurčovala stať sa byrokratom smrti bez tváre a jedným z najhorších zločincov všetkých čias. Zdôrazňovala Eichmannovu mravnú a intelektuálnu plytkosť a duchovné prázdno. Pritom Eichmann pravdepodobne neklamal, keď kapitánovi Lessovi povedal, že by sa nikdy nemohol stať doktorom, lebo neznesie pohľad na krv.

Arendtová dospela k názoru, že Eichmannova neschopnosť súvislého ústneho prejavu na súde bola spojená s jeho neschopnosťou myslieť, alebo myslieť z pohľadu inej osoby. Jeho plytkosť však v žiadnom prípade nebola identická s hlúposťou. Eichmann nezosobňoval nenávisť či šialenstvo, ani neuhasiateľný smäd po krvi, ale niečo oveľa horšie – beztvárú povahu nacistického zla ako takého v rámci uzatvoreného systému riadeného patologickými gangstrami, zacielenú na likvidáciu ľudskej osobnosti u svojich obetí. Nacistom sa podarilo obrátiť hore nohami právny poriadok, kde sa zlo a nenávisť stali základom novej „spravodlivosti“. Zlo stratilo v Tretej ríši svoje charakteristické znaky, podľa ktorého ho dovtedy rozpoznávala väčšina ľudí. Nacisti ho predefinovali ako občiansku normu. Konvenčné dobro sa zmenilo na prosté pokušenie, ktorému sa väčšina Nemcov rýchlo naučila odolávať. Pri takomto prevrátení sveta si Eichmann (možno podobne ako Pol Pot o štyri desaťročia neskôr) vari ani neuvedomoval, že pácha nejaké zlo. Vo vzťahu k elementárnej morálke, varovala Arendtová, sa to, čo sa považovalo za inštinkty mravnosti, prestalo považovať za zaručené.

V diele *O pôvode totalitarizmu* sa ešte pridŕžiavala kantovského výkladu radikálneho zla ako zla, ktoré za nacistov zničilo základy morálnych zákonov, rozbúrало právne kategórie a pohŕdalo ľudským úsudkom. V *Eichmannovi v Jeruzaleme* a v následných ostrých sporoch tvrdila, že nejakú hĺbku má len dobro. Len dobro môže byť radikálne, nie zlo, ktoré môže byť len extrémne, pretože nemá ani hĺbku, ani nejaký démonický rozmer, hoci – a to je tá hrôza! – sa dokáže šíriť ako pleseň po zemskom povrchu a znečisťovať celý svet. Zlo pochádza z toho, keď zlyhá myslenie. Zlo odoláva mysleniu, pretože vo chvíli, keď sa myslenie usiluje spojiť so zlom a preskúmať premisy a princípy, z ktorých ono pochádza, dostavuje sa sklamanie, pretože tam nič nie je. To je práve banalita zla.

Eichmann bol ambiciózny muž, ktorý túžil stúpať v hierarchii, no svojho nadriadeného by pre jeho miesto nezabil. Ani neprejavoval nejaké vlastné uvažovanie. Arendtová tvrdí, že to bola práve jeho „banalita“, ktorá ho predurčovala stať sa najväčším zločincom svojej doby. Namietala, že ho na súdnom procese podľa nej absurdne obviňovali, že bol samotným architektom holokaustu, jeho mozgom, no pritom sa prehliadala práve jeho bezmyšlienkovitosť a vôbec sa o nej nehovorilo. Čiastočne preto, lebo to bolo ťažké uchopiť. No do istej miery unikla pozornosti aj preto, lebo proces s Eichmannom bol predovšetkým súdnym predstavením, zinscenovaným Ben Gurionom minimálne z politických dôvodov, aby sa jednoznačne dokázalo, že holokaust bol prosto najväčším antisemitským pogromom v histórii.

Práve údajná Eichmannova banalita bola hlavným dôvodom, prečo táto kniha vyvolala takú búrku. Väčšina ľudí si dovtedy myslela, že vraždy páchajú monštrá alebo démoni. Ďalším dôvodom bola krátka poznámka o „židovských rádách“ (Judenräte) ustanovených nacistami. Ctihodní členovia židovských rád nedokázali odhaliť nacistické úklady a v zúfalej nádeji, že slúžia najlepším záujmom miestnych Židov, stáli sa nevedomky nástrojom nacistov na eliminovanie maximálneho počtu Židov s minimálnym administratívnymi úkonmi a nákladmi. Prirodzene, ani jedno ani druhé nebolo nič nové. Dostojevskij by však Arendtovej termín „banalita zla“ nepovažoval za lacné slovičkárstvo, ako to urobil Geršom Scholem (vl. menom Gerhard Scholem, 1897-1982, nemecko-izraelský filozof a historik, zakladateľ moderného štúdia kabaly a prvý profesor židovského mysticizmu na Hebrejskej univerzite v Jeruzaleme – pozn. prekl.) v otvorenom liste Arendtovej, v ktorom ju obvinili z bezcitnosti. Keď sa Karamazovovi zjaví diabol, je to uváľaný, tupý a vulgárny trubiroh. Už pred Arendtovou aj iní poukazovali na diskrepanciu medzi osobnou priemernosťou monštier ako Hitler a Stalin a hrôzostrašnosťou zla, ktorým

spustožili svet. Takmer všetci, ktorí sa po vojne zúčastnili na súdnych procesoch s masovými vrahmi, medzi inými vážení doktori a lekárnici, odchádzali so znepokojujúcim poznaním, že vrahovia pôsobili v podstate ako vy či ja. Izraelský súdny psychiater, ktorý Eichmanna vyšetroval, konštatoval, že ide o „úplne normálneho muža, v každom prípade ešte normálnejšieho, než som teraz ja po jeho vyšetrení“. Práve táto koexistencia normálnosti a bezodnej krutosti rúca naše obvyklé predstavy a predstavuje skutočnú záhadu súdneho procesu s Adolfom Eichmanom. V tomto duchu aj Simone de Beauvoirová konštatovala, že aj francúzsky nacistu Pierre Laval pôsobil na svojom povojnovom súdnom procese ako obyčajný a bezvýznamný, nenápadný a vetchý človečik odvedľa.

Podobne už dávno pred Arendtovej knihou mnoho ľudí v Izraeli a inde obviňovalo židovské rady z účasti na nacistických úkladoch. Šesť rokov pred vydaním knihy v senzačnom procese pred okresným súdom v Jeruzaleme o urážke na cti hovoril predseda súdu o židovských radách a židovskej kolaborácii s nacistami oveľa kritickejšie než Arendtová v krátkej pasáži svojej knihy. A podobné obvinenia sa v priebehu rokov objavili v niekoľkých významných knihách, ako bola *Treblinka* od Jeana-Francoisa Steinera, *This Way for the Gas, Ladies and Gentlemen* od Tadeusza Borowského, a samozrejme, v monumentálnej práci Raula Hilberga *The Destruction of the European Jews*, na ktorú sa Arendtová opakovane odvoláva.

To, čo bolo u Arendtovej nové a osobitne provokatívne, bola jej nástojčivosť, s akou napadala vedenia židovských obcí. Čo mohli títo ľudia urobiť inak? Odpovede, hoci len v náznakoch, odvodzuje od svojho chápania miesta pre pravdu v politike. Mali židovské rady Židom povedať pravdu, keď vedeli, kam ich budú deportovať? Koľko ľudí by sa takto zachránilo, keby sa nejako dozvedeli pravdu? Prečo boli ctihodní predstavitelia židovských obcí takí disciplinovaní a servilní voči úradom?

Niektorí predstavitelia obcí veľmi dobre vedeli, že deportovaní idú priamo do Osvienčimu (a nie na presídlenie na východ, ako im to nahovárali nacisti). Za daných okolností bol nejaký otvorený odpor, prirodzene, nemysliteľný. No na druhej strane, prečo predstavitelia židovských rád neodmietli prijať zodpovednosť, ktorú na nich nacisti preniesli? Keďže mali morálnu autoritu, prečo neporadili Židom zachrániť sa útekem alebo sa snažiť dostať do podzemia? Arendtová naznačuje, že nebyť židovských organizácií a židovských rád, deportačná mašinéria by tak hladko nefungovala. Nacisti by možno museli vytiahnuť milióny ľudí jedného po druhom z ich domovov. Nebolo by sa za týchto okolností zachránilo viac Židov?

Keby neboli židovské rady tak „germánsky“ disciplinované, keby nezostavovali detailné zoznamy ľudí určených na potenciálnu deportáciu, keby tieto zoznamy následne neodovzdali nacistom, keby sa neponúkli zozbierať kľúče a vypracovať detailné inventáre opustených bytov, aby ich nacisti mohli odovzdať „árijom“, keby nevyzývali deportovaných, aby sa zhromaždili v určený deň, v určenú hodinu na určenej železničnej stanici s proviantom na troj- až štvordňovú cestu, zomrelo by menej ľudí? Tieto otázky si kladli aj iní ešte pred Arendtovou. No Arendtová šla ďalej, naznačujúc, že židovskí lídri sa nevdojak sami nechali vlákať do diabolskej pasce a stali sa súčasťou tohto systému lži.

„Pravda je, že ak by Židia neboli takí organizovaní a nemali svojich predstaviteľov, panoval by síce chaos a prehĺbila by sa bieda, no celkový počet obetí by ťažko dosiahol štyri a pol až šesť miliónov ľudí,“ napísala.

Je jasné, prečo mnohí považovali túto vetu za necitlivú a šokujúcu. To, že Židia naozaj mali svojich predstaviteľov a ctihodných zástupcov v miestnych a národných organizáciách, bola známa pravda. Mnohí z nich v minulosti zastupovali členov svojich obcí veľmi dobre. Mnohí sa naozaj zo všetkých síl snažili

zmierňovať utrpenie. No len málo z nich si naplno uvedomovalo rozsah nacistických plánov s genocídou. Čo by Arendtová povedala o týchto lídroch, keby utiekli za hranice, ako to mnohí z nich naozaj urobili, a opustili Židov, ktorí od nich záviseli? Bola by jej argumentácia menej šokujúca, keby preukázala väčšie pochopenie pre desivé dilemy, ktorým čelili židovskí predstavitelia, ktorí zostali doma? Šokovala by svojich čitateľov menej, keby len nastolila otázku ich správania sa namiesto pohrdavého útoku proti nim? Ona sama napokon uznávala, že sužovaní ľudia majú sklon striedať jednu nádej druhou, že sa veci zmenia k lepšiemu, ak si kúpia trochu času. Šokovala by svojich čitateľov menej, keby sa zamerala na pochybnosti než na útočenie? Šokovalo by to menej, keby explicitne povedala, že židovskí predstavitelia „nevedomky“ spolupracovali na svojej vlastnej likvidácii? Lebo práve toto chcela nepochybne povedať.

3.

Walter Laqueur (nar. 1921, americký historik a politický komentátor – pozn. prekl.) napísal v začiatkoch sporov, že na Arendtovú neútočia za to, čo povedala, ale za to, ako to povedala. Arendtová bola neodpušiteľne prostoreká, keď Lea Baecka, cteného bývalého hlavného rabína a predsedu berlínskej židovskej rady označila za „židovského Führera“ (čo v druhom vydaní knihy odstránila). Jej štýl je miestami pochabý a drzý a tón profesorský a panovačný. Mala isté potešenie z paradoxov a jej sarkazmus a irónia pôsobili v diskusii o holokauste nevhodne. Dobrým príkladom je jej očividne ironická poznámka, že Eichmann konvertoval k sionistickému riešeniu židovského problému. Práve toto bolo zásadne nepochopené a dezinterpretované.

Jej sarkazmus často slúžil ako sebaobrana. Arendtovej biografka Elisabeth Youngová-Bruehlová múdro postrehla,

že Arendtová nastoľovala skutočné morálne témy, ktoré však rozmazávala nepotrebnou iróniou. A možno aj drzosťou. Príliš často si osvojovala monopol na „objektivitu“ a pravdu, pričom nielen na pravdu, ale na „celú pravdu“, napr. „celá pravda bola“, alebo „celá pravda je“. Tvrdila, že pochopila Eichmanna lepšie než ostatní a pokojne udeľovala rady prokurátorovi a obhajcovi (oboma pohrdala) i trom sudcom (ktorých obdivovala). Eichmannovi sudcovia, emigranti z weimarského Nemecka vyznievajú v jej knihe najlepšie.

Dnes z jej súkromnej korešpondencie vieme, že prišla do Jeruzalema s istými predstavami o Izraeli, jeho politickom systéme, jeho vláde a jeho politike voči Arabom. Bola zhrozená z Ben Gurionovho pokusu využiť súdny proces ako prostriedok na vytvorenie pocitu národnej jednoty medzi masami demoralizovaných nových emigrantov. Prejavovala aj sklon robiť absolútne závery na základe nepriamych dôkazov. Jaspersovi napísala, že izraelská polícia, „vyvoláva vo mne obavy, hovoria len po hebrejsky a vyzerajú ako Arabi. Je medzi nimi pár naozaj brutálnych typov. Podriadili by sa akémukoľvek rozkazu.“ Ak tomu naozaj verila, nečudo, že verila aj v to, že Ben Gurion zinscenoval proces iba preto, aby z nemeckej vlády vytĺkol ešte viac repatriačných peňazí. Arendtová nepochybovala, že Ben Gurion uzavrel s Adenauerom tajnú dohodu, aby sa smutne známe meno Hansa Globkeho na súdnom procese vôbec neobjavilo. Globke bol totiž vysokopostaveným úradníkom Adenauerovej vlády, ktorý za nacistov zostavoval oficiálne právne výklady norimberských rasových zákonov. Globkeho meno sa však na súde znovu a znovu spomínalo.

Mimo súdnej budovy znevažovala „orientálnu zberbu“, ako by bol človek niekde v Istanbule alebo v nejakej poloaziatskej krajine. Bola zhrozená „pajesmi a kaftanmi Židov – ortodoxných východoeurópskych Židov –, vďaka ktorým tu nemôže žiť žiadny rozumný človek“. Rozumní Izraelčania v Arendtovej očiach